

Verdwenen wereldwonderen op antieke munten: de Kolossus van Rhodos

1. Rhodos

Rhodos, een Grieks eiland voor de kust van Carië (het zuidwesten van het huidige Turkije), was al in de oudheid een knooppunt van handelsroutes: zowel de handel tussen het Griekse vasteland en Cyprus als die tussen Ionië en Egypte passeerden langs Rhodos. Tot de 5^e eeuw v.C. waren de drie belangrijkste steden Lindos, Ialysos en Kameiros. In 408 v.C. vormden deze drie steden een politieke fusie en bouwden een nieuwe hoofdstad aan het noordpunt van het eiland, die naar het eiland Rhodos gedoopt werd. De ligging van de nieuwe havenstad was ideaal voor de ontwikkeling van de handel zodat Rhodos al snel zeer welvarend werd.

Helios op zijn zonnwagen op een Griekse vaas (bron: www.theoi.com)

In 332 v.C. werd Rhodos een deel van het rijk van Alexander de Grote. Na diens dood werd Rhodos de facto weer onafhankelijk maar onderhield sterke commerciële banden met het Ptolemeïsche Egypte. Dit was niet naar de zin van Antigonos Monophthalmos (de Eénogige), een generaal van Alexander die het Macedonische deel van zijn rijk ingepalmd had. Hij stuurde zijn zoon, Demetrios 'Poliorketes' (de Stedenbedwinger) in 305 v.C. naar Rhodos om de stad in te nemen. Dit verliep niet zoals gehoopt; het beleg duurde bijna een jaar en zelfs na het inzetten van een gigantische belegeringstoren moest Demetrios tenslotte onverrichterzake het beleg opheffen en vrede sluiten. Na het vertrek van de Macedoniërs bleven de belegeringswerktuigen achter en werden naar verluid verkocht voor 300 talenten. Die opbrengst werd besteed aan het oprichten van een wijgeschenk aan de zonnegod Helios, de patroon van Rhodos.

Als wijgeschenk werd gekozen voor een reusachtig bronzen beeld van Helios. Het ontwerp werd toegewezen aan Chares van Lindos die zijn opleiding tot beeldhouwer gevolgd had bij de beroemde Lysippos van Sikyon. Volgens Plinius de Oudere nam de constructie 12 jaar in beslag (294-282 v.C.).

2. De Kolossus

Over de Kolossus is maar weinig bekend. Het beeld heeft er slechts 56 jaar gestaan: in 226 v.C. werd het verwoest door een aardbeving. Volgens de antieke auteur Strabo was het beeld bij de knieën afgebroken. Alhoewel de Egyptische koning Ptolemaios III aanbood om het op zijn kosten te herstellen, werd er op zijn voorstel niet ingegaan omdat het orakel van Delphi dit afgeraden had. De resten van het beeld zouden nog eeuwenlang zichtbaar gebleven zijn. De korte tijdspanne waarin het beeld in zijn volle glorie kon bewonderd worden, is wellicht de reden dat er geen beschrijving van overgeleverd is. De auteurs die de kolos vermeldde (Strabo, Plinius de Oudere, Philo van Byzantium) schreven na de verwoesting van het beeld en hadden ofwel geen bronnen met een goede beschrijving ofwel vonden ze dit het vermelden niet waard.

Zelfs de plaats waar het beeld opgesteld stond, is niet zeker; geen enkele antieke bron vermeldt die. De twee meest voorgestelde locaties zijn bij de tempel van Helios en bij de haveningang. Voor de eerste suggestie pleit het feit dat wijgeschenken aan een godheid meestal bij de tempel van die godheid geplaatst werden. De andere suggestie verwijst naar verschillende havens in de Oudheid waar bij de ingang grote beelden geplaatst werden (Ostia, Caesarea, Alexandrië,...). Deze laatste locatie is echter minder waarschijnlijk: bij het instorten zou minstens een deel van het beeld de haveningang versperd hebben, wat in tegenspraak is met de overlevering dat de restanten nog eeuwenlang te zien waren én dat er ook verschillende huizen beschadigd werden, wat op een locatie tussen gebouwen en niet op een havenpier wijst. Anderzijds zijn er voor de bouw van het fort Agios Nikolaos dat zich nu op de pier bevindt, antieke zandstenen en marmeren blokken ingewerkt die volgens sommigen afkomstig zouden zijn van de sokkel waarop de Kolossus zou gestaan hebben.

Naast de locatie is ook het uitzicht van de Kolossus onbekend. Het beeld zou 30 tot 35 m hoog geweest zijn (ter vergelijking: het Vrijheidsbeeld in New York is 46 m hoog) en op een ronde sokkel van enkele meter hoog gestaan hebben; de kern bestond volgens Philo van Byzantium uit een ijzeren frame dat gestabiliseerd werd door het op te vullen met steenblokken. De buitenkant van het beeld bestond waarschijnlijk uit bronzen platen met het juiste profiel die aan het frame bevestigd waren. Op basis van stabiliteitsoverwegingen en vergelijking met andere beelden uit die tijd, kunnen we aannemen dat Helios voorgesteld werd als een naakte of schaarsgeklede rechtopstaande man met krullend haar en een stralenkrans. Een mantel die tot op de grond reikt, kan een bijkomend steunpunt geboden

hebben. Over de houding van de armen kan slechts gespeculeerd worden, maar erg veel kunnen ze niet afgeweken hebben van de verticale as omwille van de stabiliteit. Het beeld van een kolos die wijdbenig boven de haveningang staat waaronder de schepen konden passeren, is een latere fantasie (14^e eeuw) uit de lokale folklore. Een dergelijk beeld boven de kleinste haveningang (de Mandraki-haven, ingang ca. 40 m breed) zou minstens 60 m hoog moeten geweest zijn.

16^e-eeuwse gravure door de Nederlandse kunstschilder Maarten van Heemskerck (1498-1574), onderdeel van zijn serie over de zeven wereldwonderen (bron: Wikipedia)

3. Munten

Alhoewel de Kolossus beschouwd werd als een van de zeven wereldwonderen en bij de Rhodiërs dus toch wel de bron van enige trots moet geweest zijn, werd die nooit afgebeeld op munten. Er wordt echter wel verondersteld dat het hoofd van het beeld van de zonnegod gebaseerd was op het portret van Helios zoals dit traditioneel voorkwam op de munten van Rhodos. Op die munten komen drie basistypes voor: een gezicht in driekwart met krullend haar waarbij de krullen de zonnestralen moeten voorstellen, een gezicht in driekwart met krullend haar én met een stralenkrans en een gezicht in profiel met een stralenkrans.

RHODOS

Tetradrachme, c. 404-385 v.C., Ag, 15,5 g, 25 mm

Voorzijde: hoofd van Helios met krullend haar driekwart naar rechts

Keerzijde: plinthoof; roos met rechts knop, bovenaan POΔION, links korenaar boven de letter I

Hoover Vol. 6 nr 1418, Sear 5029 (var.)

Bij deze munt ligt het accent op de kracht en levendigheid, die zozeer eigen waren aan de vereerde zonnegod op Rhodos. Het model is stoutmoedig, eenvoudig en toch zeer overtuigend. Dit stuk gaat de oprichting van de Kolossus meer dan een eeuw vooraf. Men denkt dan ook dat dit type afbeelding op de Rhodische munten model stond voor het aangezicht van de Kolossus. Het hoofd van deze godheid had stralenvormige wuivende haren met vaak 7 tot 9 stralen errond, zoals bij het volgende type.

RHODOS

Tetradrachme, c. 220 v.C., Ag, 13,6 g, 25 mm

Voorzijde: hoofd van Helios met wuivend haar en een stralenkrans driekwart naar rechts

Keerzijde: roos met rechts knop, bovenaan EYKPATHΣ, links bliksem, onderaan POΔI – ON, alles in een parelkrans

Hoover Vol. 6 nr 1432, Sear 5047 (var.)

Bij drachmes werd Helios meestal in profiel afgebeeld:

RHODOS

Drachme, c. 190-170 v.C., Ag, 3,0 g, 16 mm

Voorzijde: hoofd van Helios met stralenkrans in profiel naar rechts

Keerzijde: plinthoof; roos met rechts knop, bovenaan ΑΡΤΕΜΩΝ, links P en kithara, rechts O

Hoover Vol. 6 nr 1457, Sear 5063-64 (var.)

Over het algemeen gaf men er bij Griekse munten de voorkeur aan om het hoofd in profiel af te beelden; de uitzonderingen hierop zijn vooral Apollo en Helios die vaak in driekwart afgebeeld werden. Het is dan ook niet altijd even duidelijk of een dergelijke voorstelling nu Apollo dan wel Helios (zonder stralenkroon) betreft. Enkele voorbeelden uit andere plaatsen:

IONIË, Klazomenai

Drachme, c. 387-360 v.C., Ag, 4,1 g, 16 mm

Voorzijde: hoofd van Apollo driekwart naar links

Keerzijde: zwaan met open vleugels staand naar links, linksonder ΚΛΑ, boven ΠΥΘΕΟΣ.

Sear 4317 (var.)

Deze Apollo van Klazomenai heeft een gevoelige en gereserveerde blik. De zwaan op de keerzijde was toegewijd aan Apollo, vandaar dat er hier geen verwisseling met Helios kan optreden.

Op een schiereiland tussen Rhodos en Halikarnassos treffen we Knidos aan. Dit was een oude nederzetting (waarschijnlijk eerst van de Feniciërs en later van de Doriërs van Argos) die een schat bezat te Delphi en waar Apollo (soms Helios) werd vereerd. Op de voorzijde van sommige Knidische munten komt het hoofd van Helios in vooraanzicht voor, maar lichtjes naar links of rechts kijkend (300-190 v.C.).

CARIA, Knidos

Didrachme, 210-185 v.C., Ag, 5,14 g, 17 mm

Voorzijde: hoofd van Helios driekwart naar links

Keerzijde: leeuwenprotome, boven KNI, onderaan [Σ]ΩΣΤΡΑΤ[ΟΣ], bliksem links in veld

Sear 4852

CARIA, Knidos

Didrachme, 190-167 v.C., Ag, 4,99 g, 16 mm

Voorzijde: hoofd van Helios driekwart naar rechts

Keerzijde: leeuwenprotome, boven KNI, onderaan ΔΙΟΚΛΗΣ, roos links in veld.

Sear 4851

Ook bij de munten van Halicarnassos (het huidige Bodrum) treffen we tetradrachmen aan volgens de Rhodische standaard met in vooraanzicht het hoofd van Apollo of Helios met lang haar (377-353 v.C.). Apollo had een grote tempel in Halikarnassos.

CARIA, Halikarnassos onder de satraap Maussollos

Tetradrachme, ca. 370-360 v.C., Ag, 15,13 g, 23 mm

Voorzijde: hoofd van Apollo driekwart naar rechts met lauwerkrans

Keerzijde: Zeus Labraundos staand naar rechts met dubbele bijl (labrys) en lans, links monogram ME, rechts ΜΑΥΣΣΟΛΛΟ

Sear 4954 (var.)

Het waren niet alleen de Griekse steden in de buurt van Rhodos die Helios op hun munten afbeeldden, de afbeelding van Helios of Apollo komt nog op veel andere munten voor, waaronder ook Romeinse. Zo bijvoorbeeld wordt op een republikeinse denarius van het gens Aquilia (109 v.C.), de Romeinse zonnegod Sol afgebeeld, ditmaal in zijaanzicht en met een stralenkroon. Ook op munten van o.a. de gentes Lucretia, Clodia, Coelia, Mussidia en Valeria komt Sol voor.

ROME, Republiek

Denarius van Manius Aquillius, 109-108 v.C., Ag, 3,82 g, 20 mm

Voorzijde: hoofd van Sol naar rechts met stralenkroon, X onder kin

Keerzijde: Luna in biga naar rechts, bovenaan maansikkel en 3 sterren, onderaan ster en (MN)AQVIL, in exergue ROMA

Crawford 303/1

ROME, Republiek

Denarius van Lucius Lucretius Trio, 76 v.C., Ag, 4,01 g, 19 mm

Voorzijde: hoofd van Sol naar rechts met stralenkroon

Keerzijde: liggende maansikkel en 7 sterren, in maansikkel TRIO, onderaan [L]VCRET[I]

Crawford 390/1

Vanaf de derde eeuw n.C. verbreidde zich in het Romeinse Rijk een meer oosterse versie van de Romeinse Sol: de cultus van 'Sol Invictus', de Onoverwinnelijke Zonnegod. Het begon

met keizer Septimius Severus (193-211 n.C.) die gehuwd was met Julia Domna, de dochter van de hogepriester van de zonnegod El-Gabal te Emesa (het huidige Homs) in Syrië. Tijdens zijn regering werd de cultus van Sol Invictus Elagabal in Rome ingevoerd en onder zijn achterneef keizer Elagabal (218-222 n.C.) werd de cultus in het ganse rijk gepromoot.

Ook na de dynastie van de Severi bleef de cultus van Sol populair, vooral onder de soldaten, om een nieuw hoogtepunt te bereiken onder keizer Aurelianus (270-275 n.C.) die de eredienst universaliseerde en meer in lijn bracht met de traditionele Romeinse Sol.

Zilveren schijf met de afbeelding van Sol Invictus uit Pessinus (Asia Minor), derde eeuw n.C. (British Museum)

Tot onder keizer Constantijn de Grote was Sol Invictus een veel voorkomend thema op munten maar werd dan meestal afgebeeld in een strijdswagen met vierspan, staand als gezel van de keizer of staand met de wereldglobe in de hand. Afbeeldingen met enkel het hoofd van Sol zijn niet gekend. Een voorbeeld van een dergelijke munt geslagen onder keizer Probus staat hieronder:

ROME, Keizerrijk

Aurelianus van keizer Probus, Rome, 276-282 n.C., verzilverd brons, 3,8 g, 20 mm

Voorzijde: buste van Probus naar links in mantel met scepter en stralenkroon, IMP PRO BVS AVG (Imperator Probus Augustus)

Keerzijde: Sol in quadriga naar links, SOL I INVI CTO, in exergue R * A

Kampmann 112.81.3, RIC 202

Bron: CNG

Constantijn de Grote (regering 306-337 n.C.) beschouwde in de eerste periode van zijn regering Sol Invictus als zijn beschermgod en zichzelf als diens uitverkorene; er werden dan ook heel wat munten geslagen met op de keerzijde een van de standaardvoorstellingen van de zonnegod.

ROME, Keizerrijk

Follis van Constantijn de Grote, Trier, 317-318 n.C., AE3, 4,17 g, 22 mm

Voorzijde: gelauwerde buste van Constantijn in harnas naar rechts CONSTANTINVS PF AVG (Constantinus Pius Felix Augustus)

Keerzijde: Sol staand naar links met opgeheven rechterhand en globe in linkerhand, SOLI INVIC TO COMITI, in veld F / T, in exergue B TR

Kampmann 136.180, RIC 162

Bron: DOC

Na de overwinning op zijn rivaal Licinius in 324 stopte de muntslag met Sol echter. De cultus bleef nog bestaan tot 392 toen keizer Theodosius I het christendom tot de enige officiële staatsgodsdienst decreteerde.

Jenny Van Rompuy & Ronny Martens

Literatuur

Badout, N. (2012) L'image du Colosse de Rhodes, in: Monuments et mémoires de la fondation Eugène Piot, Paris

(https://www.persee.fr/doc/piot_1148-6023_2012_num_91_1_1738)

Clayton, P. & Price, M. (ed.) (1990) Die Sieben Weltwunder, Philipp Reclam, Stuttgart

Crawford, M.H. (2008) Roman Republican Coinage, Cambridge University Press, Cambridge (UK)

Hoover, O.D. (2010) The Handbook of Greek Coinage Series Volume 6. Handbook of the Coins of the Islands, Classical Numismatics Group, Inc., Lancaster (USA) /London (UK)

Jenkins, G.K. (1972) Monnaies grecques, Office du Livre, Fribourg (CH)

Kampmann, U. (2004) Die Münzen der römischen Kaiserzeit, Gietl Verlag, Regenstauf

Romer, J. & E. (1995) De Zeven Wereldwonderen, Uitgeverij Balans, Amsterdam

Sear, D.R. (2000) Greek Coins and their Values Vol. II Asia and Africa, Seaby Publications, London (UK)

Websites:

https://en.wikipedia.org/wiki/Colossus_of_Rhodes

<http://www.wildwinds.com/coins/greece>

<https://www.vcoins.com>

<https://www.theoi.com/Gallery/T17.1.html>